

С.О. Іванов-Костецький
Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну архітектурного середовища

АРХІТЕКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ІНДУСТРІАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ

© Іванов-Костецький С.О., 2013

Досліджено процес формоутворення будівель універсального функціонального застосування на базі історичних промислових об’єктів у сучасних українських містах, шляхом архітектурно-функціональної реабілітації.

Ключові слова: принципи та прийоми архітектурно-функціональної реабілітації промислових будівель та споруд.

It is investigated a process of forming universal functional application buildings on a base of historical industrial objects in modern Ukrainian cities, with the help of architectural functional rehabilitation.

Key words: principles and methods of architectural functional rehabilitation of industrial objects.

Постановка проблеми

Ефективне використання існуючої індустриальної нерухомості з одночасним вирішенням назрілих проблем розвитку міста в умовах ринкових відносин приводить до необхідності визначення принципів, сучасних методів та засобів функціонально-планувальних, конструктивних та архітектурно-художніх рішень адаптованих комплексів за допомогою реабілітації, спрямованої на раціональне використання наявних промислових матеріальних фондів, забезпечення якісного обслуговування і довгострокового функціонування об’єктів. Це зумовлює необхідність проведення відповідного наукового дослідження, яке виконано у цій роботі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Якщо говорити про фахову наукову літературу, у якій розглядаються пристосування і реабілітація наявних індустриальних будівель, можна відзначити роботи Є.В. Михайловського, В.І. Проскуракова [1], А.Ю. Ілгунаса, А.М. Рудницький [2], Ю.О. Супрунович [3] та інші, питання щодо реорганізації промислових об’єктів, їх адаптації у містобудівному середовищі аналізуються в роботах таких вчених, як В.А. Ковальова, О. Мамлеєва, В.А. Новікова, А.В. Іванова, А.В. Попова. Серед іноземних авторів окремі питання організації громадських будівель на основі реабілітації досліджено в роботах Г. Мюлер-Менкеса, С. Кантакучіно, В. Кофта, в проектах і будовах групи “Арко Едіторіал”, Н. Фостера та бюро “Херцога & де Мерона”. У наведених працях реабілітацію промислових об’єктів показано на прикладах, але відсутня загальна методика реабілітації, не визначені її принципи та прийоми.

Формування цілі статті

Метою дослідження є висвітлення програм, аспектів і принципів архітектурної реабілітації історичних промислових будівель.

Критерії визначення цінності історичних промислових будівель та споруд як об’єктів реабілітації

Поруч із рядовими спорудами в кожному місті існують об’єкти, які мають велике містобудівне значення. Серед них такі споруди, як театри, палаци культури, музеї, спортивні комплекси й особливо промислові будівлі.

Сьогодні останні привертають увагу передусім з погляду організації значних композиційних вузлів міста. Завдяки такому місцезоташуванню вони не тільки організують простір, але і є індивідуальним архітектурним рішенням. Внаслідок цього під час проектування ці об'єкти мають розглядатися як твори архітектури.

З часом відбулися кардинальні зміни у вимогах до комфорту і умов життєдіяльності людей, а також до зовнішнього вигляду і функціонального призначення об'єктів, що домінуватимуть в міському середовищі. Внаслідок цього, з погляду образної виразності й архітектурної цінності, втрапилася значущість багатьох об'єктів. Аналіз теоретичних робіт у галузі реабілітації і пристосування будівель дає змогу виділити ознаки матеріальних структур.

Якісні ознаки – містобудівельні (локалізація, розвинутість, комунікації), об'ємно-планувальні (тип, вид забудови, зблокованість), історико-культурні (історична цінність, архітектурна виразність), матеріальні (відсоток збереженості несучої здатності), природно-екологічні (забрудненість, цінний ландшафт). Ці ознаки можна узагальнити до трьох основних груп – критерії цінності об'єктів архітектурної спадщини (стильові, художньо-естетичні, конструктивні).

Кількісні ознаки – геометричні параметри (ширина, висота, довжина), кількісні параметри (поверховість, площа, об'єм). Ці ознаки можна узагальнити до типологічної класифікації промислових будівель та споруд, з виокремленням основних типів будівель та споруд (одноповерхові, двоповерхові, багатоповерхові, комбіновані, смісні, комунікаційні).

Критерії цінності об'єктів архітектурної спадщини, своєю чергою, розділяються на три групи.

Перша група критеріїв – “стильові” – віддзеркалюють особливості архітектури окремого періоду, відповідність оточенню і стилю. Вони характеризують загальнохудожню закономірність структури об'єктів, єдність образу, ідейно-образну цілісність, сукупність рис, характерних для цієї епохи. Найважливішим є визначення цілісності композиційного вирішення, поєднання, з'єднання усіх властивостей чи відносин, що пов'язують його складові частини.

Друга група критеріїв – “художньо-естетичні” – характеризують художньо-естетичні якості, є характеристиками, які визначають оригінальність архітектурного рішення. Тут важлива ідея новаторства, як у планувальних рішеннях будівель, так і в зовнішньому вигляді – фасадах, об'ємах, головним критерієм є тісний взаємозв'язок архітектурної форми з функціональним змістом і конструктивною доцільністю будівлі, наявність акцентів у композиції, фасадах, єдина міра і система пропорцій. Велике значення має художня виразність композиції будинку загалом, його об'ємно-просторової структури, наповненість художнім змістом.

Третя група критеріїв – “конструктивні” – конструктивні й технологічні особливості об'єктів. До них також належать відповідність загальної композиції дійовій організації; доцільність композиції підвищує конструктивну і технологічну досконалість.

Типологічна класифікація промислових будівель та споруд за конструктивно-планувальною характеристикою визначає такі типи промислових будівель, як об'єктів реабілітації: одноповерхові однопрогонові; одноповерхові багатопрогонові; одноповерхові коміркові структури; будівлі-оболонки з інтегрованим технологічним та інженерним обладнанням; двоповерхові промислові будівлі; багатоповерхові з вузьким торцем і однозальним рішенням на поверххах, багатоповерхові з широким торцем, двозальним рішенням і центральною обслуговуючою зоною; з центральним обслуговуючим ядром; багатоповерхові широкої забудови; а також комбінований тип, який є поєднанням різних типів. У роботі визначено потенціал, відносно надання їм нових функцій внаслідок реабілітації [4].

На основі аналізу практики формування нових об'єктів в умовах реабілітації промислових об'єктів та визначених принципів і прийомів реабілітації запропоновано методіку проектування об'єктів універсального функціонального застосування в умовах пристосування промислових об'єктів (див. рисунок). Положення цієї методіки автор розробляв та застосовував у процесі виконання дисертаційних досліджень щодо можливої ролі реабілітації в розвитку сучасного міста і повністю або частково викладені під час розроблення навчальних, експериментально-пошукових і конкурсних проектів, експериментального і реального будівництва (з консультаціями і за участі автора дослідження було розроблено: 9 – дипломних, 12 – експериментально-пошукових, 3 – конкурсні проекти; за авторськими проектами збудовано 2 об'єкти).

6 ЕТАП	Максимальне збереження і наслідування конструктивно-планувальної структури будівлі	Рекомендовано за умов її великої історико-культурної цінності та/або відповідності планувальних характеристик вимогам до організації об'єкта УФЗ, неможливості просторового розвитку об'єкта. Цей принцип також застосовується в умовах хаотичної реабілітації, що передбачає максимально швидке освоєння будівельного об'єму з мінімальними капіталовкладеннями.	
	Максимальне збереження зовнішньої оболонки будівлі із повною або частковою зміною структури	Рекомендовано за умов її значної та середньої історико-культурної цінності, при цьому зміни відбуваються в межах зовнішнього огороження. Виконання вимог до функціонально-просторової організації торговельного комплексу досягається за рахунок виявлених об'ємно-планувальних прийомів реабілітації	
	Максимальна зміна зовнішньої оболонки і конструктивно-планувальної структури	Зумовлена невідповідністю вимог нової функції вихідним характеристикам форми, незначною історико-культурною цінністю промислового об'єкта. В такому випадку виконання вимог досягається за допомогою вищевказаних прийомів організації внутрішнього простору, а також наступних виявлених об'ємно-планувальних прийомів, що передбачають зміну габаритів будівлі	

Вибір архітектурних принципів функціональної реабілітації

5 ЕТАП	Формування рекомендацій щодо вибору оптимального методу проведення реабілітації об'єкту	Якщо об'єкт дослідження не є заданим попередньо або не має можливості проведення графоаналітичного аналізу з застосуванням пакетів кальок за «московською методикою», то можна провести вибір об'єкта відповідно до його значимості в міському середовищі. Щоб зробити вибір просторово значимих об'єктів для вивчення за методикою, необхідно визначити ступінь їх значимості в міському середовищі. Значущість об'єктів в середовищі визначається на основі проведення містобудівного аналізу, композиційного аналізу. Підсумком першого етапу є вибір просторово значимих об'єктів в структурі міста
4 ЕТАП	Формулювання цілей проведення реабілітації об'єкта і очікуваного результату	На даному етапі необхідно визначити значимість об'єктів шляхом виявлення містобудівної, історичної, архітектурно-естетичної, художньо-образної і функціональної цінності. Проведення аналізу цінних ознак має відбуватися до програми визначення цінних характеристик об'єкту. Підсумком другого етапу є визначення ступеня цінності просторово значущого об'єкта для міста. Якщо проведений аналіз об'єкта схилився до відсутності цінних історико-архітектурних та візуально-планувальних характеристик і об'єкт дослідження є «нейтральною» спорудою, то одразу можна переходити до п'ятого етапу.
3 ЕТАП	Аналіз чинників, що впливають на формування ціннісних критеріїв	На цьому етапі відбувається аналіз містобудівного, економічного, соціального, технологічного аспекти. Крім цього, для визначення змін значущості об'єктів міського середовища і причин цих змін проводиться ретроспективний аналіз, вивчення історії розвитку об'єкта і трансформації поняття значущості з моменту проєктування до сьогодення. Підсумком етапу є визначення існуючих проблем в постанові об'єкта в просторі, взаємозв'язку об'єкта з оточенням, функції, зовнішності і технічному стані, а також висновки про зміни в значущості і їх причинах.
2 ЕТАП	Виявлення ціннісних характеристик об'єкта	На цьому етапі відбувається процес виявлення якостей і характеристик об'єкта, необхідних для отримання статусу твору архітектури в майбутньому. Крім того, аналізується, якими засобами цього можна добитися. Результати вивчення просторово значимих об'єктів на даному етапі фіксуються та систематизуються проблеми, які потрібно вирішити в процесі реабілітації. Якщо, як було зазначено вище, об'єкт є «нейтральною» будівлею, то можна одразу переходити до п'ятого або шостого етапу цієї методики.
1 ЕТАП	Вибір об'єктів для проведення дослідження	На цьому етапі роботи формулюються рекомендації щодо вибору метода архітектурної реабілітації об'єктів міста, які в результаті проведеного дослідження були визнані такими, що потребують його застосування. До методів реабілітації об'єктів можна віднести такі базові методи реабілітації: містобудівний, ландшафтний, об'ємно-планувальний, функціональний, композиційний, формотворний та метод дизайну. Ці методи повинні бути направлені на можливість повернення об'єктам статусу творів архітектури в майбутньому. Підсумком цього етапу і кінцевим результатом застосування методики є вибір оптимального принципу архітектурно-функціональної реабілітації.

Методика визначення цінних характеристик об'єкта для вибору оптимального принципу реабілітації

За сучасних умов зростання міського населення, кількісного і якісного розширення його культурних і матеріальних потреб, збільшення транспортної мобільності населення існує об'єктивна необхідність у формуванні методики реабілітації покинутих промислових підприємств, що не працюють, під нові доцільні функції без бруталного підходу до їх історичного минулого й архітектурного образу.

Розв'язання цієї задачі потребує проведення паралельної роботи у двох напрямках – розрахунок мережі й визначення типу нової функції одночасно з розширеним передпроектним дослідженням об'єкта реабілітації для пошуку оптимального варіанта взаємодії нової функції та існуючої історико-архітектурної та об'ємно-планувальної структури.

Основні принципи і методи архітектурно-функціональної реабілітації

У роботі розкрито завдання, яке полягало у визначенні принципів і методів її архітектурно-функціональної реабілітації у сучасних українських містах.

Визначено, що архітектурно-функціональна реабілітація індустріальної спадщини історичних міст в умовах сучасної України – це відродження міського середовища та промислового об'єкта у зв'язку з його історичним та культурологічно-функціональним значенням із повною або частковою зміною функціонального призначення у структурі комплексного методу проектування.

За структурним положенням пам'ятка промислової архітектури в контексті індустріальної спадщини є найбагатшою та довершеною компонентою з погляду архітектурно-образної та планувально-конструктивної цінності в контексті генези індустріальної історії. Виявлено дві основні групи промислових об'єктів: об'єкти значної історико-культурної цінності (пам'ятники промислової архітектури) та типові нейтральні промислові об'єкти (серійні, уніфіковані промислові будівлі та споруди), відповідно до яких необхідно сформуванню диференційований підхід під час реабілітації.

Сьогодні реабілітація є невід'ємною складовою містобудівного процесу. Архітектурно-містобудівні завдання реабілітації полягають у: 1) виявленні та збереженні цінних об'єктів промислової спадщини; введенні їх до нових архітектурних ансамблів як базових елементів; 2) універсальному використанні території та будівель; 3) забезпеченні гнучкої планувальної організації; функціональної, екологічної, естетичної, економічної адаптації об'єктів у міському середовищі.

Для європейської практики реабілітації характерне поширення процесу адаптації об'єктів промислової архітектури під час формування на їхній основі більшої номенклатури громадських, виробничих, торговельних і житлових об'єктів. Можливість архітектурно-функціонального перепланування пам'яток промислової архітектури, за обов'язкового збереження фасадів, дає змогу ефективніше використовувати наявні будівлі.

Визначено, що історія розвитку промислової архітектури складається з п'яти етапів (доіндустріальний, становлення індустрії, індустріальний, постіндустріальний і реабілітаційний етапи), які прямо пропорційно пов'язані з подіями в історико-культурних, містобудівних, соціально-економічних процесах історії людства.

Виявлено основні принципи архітектурно-функціональної реабілітації промислових об'єктів під будівлі універсального функціонального використання: максимальне збереження і наслідування конструктивно-планувальної структури будівлі; максимальне збереження зовнішньої оболонки будівлі із повною або частковою зміною конструктивно-планувальної структури; максимальна зміна зовнішньої оболонки і конструктивно-планувальної структури. Сформовано модель методики архітектурно-функціональної реабілітації для відновлення історичних індустріальних об'єктів.

Висновки

Отже, застосування задекларованих методів реабілітації дасть змогу комплексно вирішити найактуальніші проблеми, пов'язані із анабіозом (завмиранням життєдіяльності) недіючої промислової архітектури, серед яких: відродження виробничих просторів, території, гармонізація колишнього індустріального середовища, гуманізація виробничого комплексу, надання району та місту доцільної функції, вирішення соціально-економічних проблем. Застосовуючи зазначений вище алгоритм промреабілітації і зважаючи всі “за” та “проти”, можна вирішувати одну із істотних суспільних проблем ХХІ століття – подолання стагнації світової індустріальної спадщини [4].

1. Проскураков В.І., Гой Б.В. Шляхи реновації територій промислової забудови ХХ ст. в містах України (на прикладі конкурсних дизайн-проектів реконструкції виробничих корпусів ТзОВ